

Александрова М.М.,
аспірантка кафедри макроекономіки
та державного управління,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ КРИЗИ

АНОТАЦІЯ. У статті окреслено засади формування та оцінки ефективності фіскальної політики, яка відіграє ключову роль у державному регулюванні економіки. Обґрунтовано напрями системного вдосконалення механізму забезпечення ефективності фіскальної політики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державні доходи, державні видатки, фіскальна політика, ефективність, дефіцит, профіцит.

АННОТАЦИЯ. В научной статье очерчены основы формирования и оценки эффективности фискальной политики, которая играет ключевую роль в государственном регулировании экономики. Обоснованы направления системного совершенствования механизма обеспечения эффективности фискальной политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: государственные доходы, государственные расходы, фискальная политика, эффективность, дефицит, профицит.

The article outlines the principles of forming and evaluating the effectiveness of fiscal policy, which plays a key role in the government regulation of the economy. The directions of the system to improve the mechanism to ensure the effectiveness of fiscal policy are justified.

KEYWORDS: government revenues, government spending, fiscal policy, efficiency, deficit, surplus.

Постановка проблеми. В умовах кризи результативність фіскальної політики має важливе значення для вироблення дійової антикризової політики. Особливим чином це стосується країн, у яких частка державного сектору в економіці є значною. Така ситуація наявна на даний час і в Україні.

Актуальність даної проблематики полягає в тому, що в сучасних ринкових умовах держава відповідальна за економічний стан. Вплив держави здійснюється за допомогою фіскальної політики, тобто регулюванням доходів і видатків бюджету.

Об'єктом дослідження наукової статті є стан, основні тенденції розвитку державних доходів і видатків, сукупність економічних взаємовідносин, які виникають у процесі формування, роз-

поділу, обміну, споживання (витрачання) фінансових коштів у національній економіці.

Метою статті є визначення ефективності функціонування фіскальної політики в державному регулюванні економіки в умовах кризи.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема податків і видатків цікавила багатьох економістів, зокрема: меркантилістів, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Канара, А. Лафера, економічних дирижистів та ін. Однак, найбільший вплив у теорії державного регулювання здійснив Дж. Кейнс. Головною метою, яку ставив перед собою Кейнс, — збільшення ефективного попиту. Він вважав, що недостатність ефективного попиту можна усунути лише через сучасну фіскальну політику, а не через автоматичні стабілізатори економіки. Дж. Кейнс твердив, що в економіці може досягатися макро-економічна рівновага, але, водночас існуватиме велике безробіття, інфляція.

Постановка завдання. У контексті проблематики статті поставлено наступний комплекс завдань:

- проаналізувати стан, масштаби державних доходів і видатків в умовах структурних змін і стабілізації економіки;
- виявити і оцінити реальні державні доходи та видатки зведеного бюджету України;
- визначити можливості державних видатків на реалізацію соціальної політики;
- дослідити соціальну і економічну ефективність державних доходів та видатків.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні основною проблемою держави є пошук надійних і ефективних джерел наповнення державної казни, тобто формування доходів Державного бюджету, а вже тоді визначити ключові напрямки їх використання. З цього випливає, що дослідження тенденцій формування доходної частини Державного бюджету України, її динаміка та порівняння з основними макроекономічними показниками держави становить вагомий інтерес, оскільки така оцінка дає змогу визначити рівень економічного розвитку країни, позитивні зміни у забезпеченні економічної і соціальної стабільності, життєвому рівні населення та з'ясувати правильність здійснення бюджетного процесу.

У результаті того, що протягом 2008—2011 років економіка України перебувала під впливом різноспрямованих тенденцій розвитку на зовнішніх і внутрішньому ринках товарів і капіталу, то планові показники бюджету зазвичай певною мірою відрізняються

від фактично виконаних. У 2008 році фактичні надходження доходів Державного бюджету були менші ніж заплановані на 6,92 млрд грн тобто становили 231,72 млрд грн. Що стосується 2009 року, то слід зазначити, що із запланованих 255,33 млрд грн надходжень до Державного бюджету у 2009 році надійшло 209,70 млрд грн, а тому рівень виконання річного плану Верховної Ради України дорівнював 82,13 %. У 2010 році обсяг планових надходжень становив 249,25 млрд грн, а фактичних – 240,62 млрд грн, тобто рівень планових доходів до Державного бюджету перевищував його виконання на 8,63 млрд грн. Що стосується 2011 року, то обсяг планових надходжень становив 314,6 млрд грн, а фактичних – 311,8 млрд грн, тобто рівень виконання планових доходів до Державного бюджету перевищував на 2,8 млрд грн (рис. 1).

Слід зазначити, що це найнижчий рівень виконання Державного бюджету за останні 5 років, що пов'язано із неефективним рівнем виконання бюджетного прогнозування, не врахуванням соціально-економічної ситуації в державі та наслідків фінансової кризи.

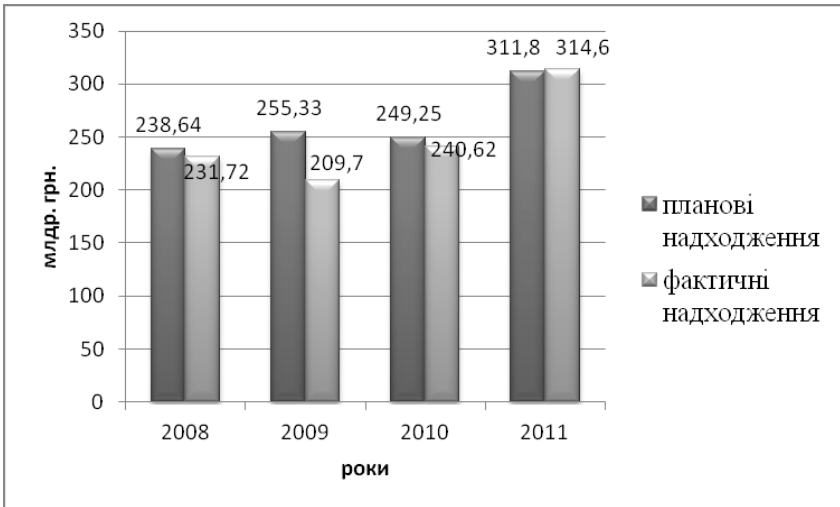

Рис. 1. Виконання доходів Державного бюджету України у 2008—2011 рр., млрд грн*

*розраховано автором на основі даних [5].

Що стосується загального фонду Державного бюджету (рис. 2), то слід зазначити, що протягом 2008—2011 років йо-

го надходження зросли на 41,63 % або 77,45 млрд грн і становили 263,3 млрд грн. Однак, протягом досліджуваного періоду відбулося зменшення доходів спеціального фонду — на 16,3 % або 9,45 млрд грн, тобто їх обсяг налічував 48,4 млрд грн [3].

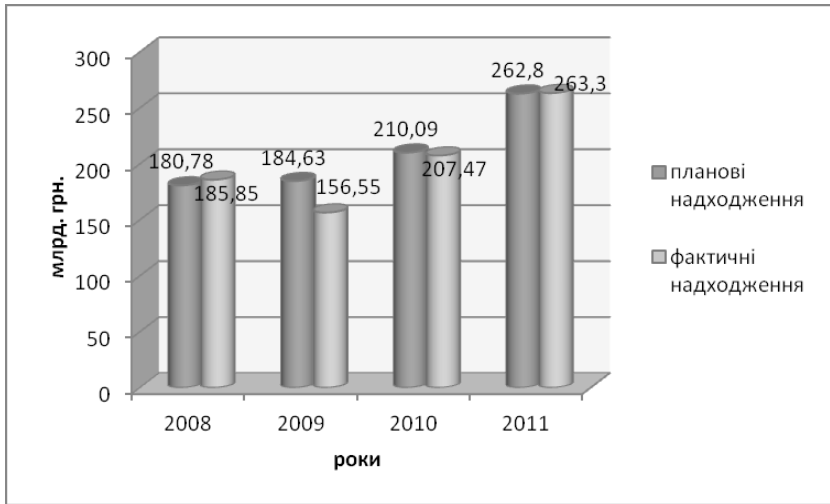

Рис. 2. Доходи загального фонду Державного бюджету України у 2008—2011 рр., млрд грн*

*розраховано автором на основі даних [5].

У 2011 році до дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 314,6 млрд грн, що на 74,1 млрд грн, або на 30,8 %, більше аналогічного показника 2010 року. У тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 265,8 млрд грн, а до спеціального — 48,8 млрд грн. У 2010 році до загального фонду Державного бюджету надійшло 207,47 млрд грн, що складає 98,75 % установленого законом річного завдання. Найнижчий рівень виконання плану спостерігався у 2009 році — лише 84,79 %, тобто до бюджету не надійшло 28,08 млрд грн. Однак перевищення річного плану загального фонду відбулося на початок досліджуваного періоду — 102,80 %, обсяг надходжень становив 185,85 млрд грн.

Як видно з рис. 3, рівень виконання плану по доходах до спеціального фонду у 2009 році становив лише 75,18 % проти 79,29 % у 2008 році, тобто із запланованих 70,69 млрд грн фактично на-

дійшло 53,15 млрд грн, а тому рівень виконання протягом 2008—2011 років є найнижчим [4].

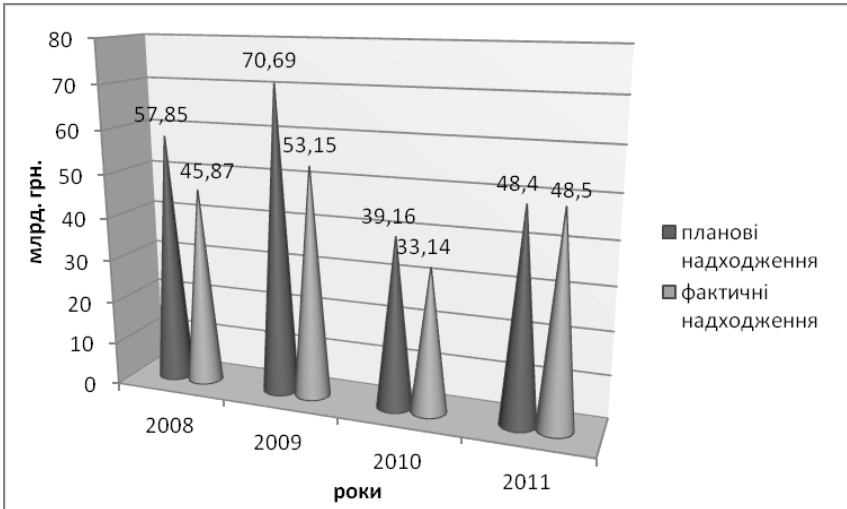

Рис. 3. Доходи спеціального фонду Державного бюджету України протягом 2008—2011 років, млрд грн

* розраховано автором на основі даних [5].

У певній мірі це пов'язано з тим, що Національний банк України не перерахував до спеціального фонду Державного бюджету кошти у сумі 9,2 млрд грн, які були заплановані на реалізацію Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу.

Що стосується 2010 року, то до державної казни надійшло лише 33,14 млрд грн, тобто 84,63 % річного плану. Слід зазначити, що величина доходів до спеціального фонду Державного бюджету в 2010 році є найнижчою за останні чотири роки.

З метою визначення ролі податкових надходжень у доходах Державного бюджету, розглянемо детальніше особливості їх формування [3].

Збільшення доходів бюджету відбулось майже за всіма статтями, але основним його чинником стало підвищення в 2011 році на 56,8 % податкових надходжень.

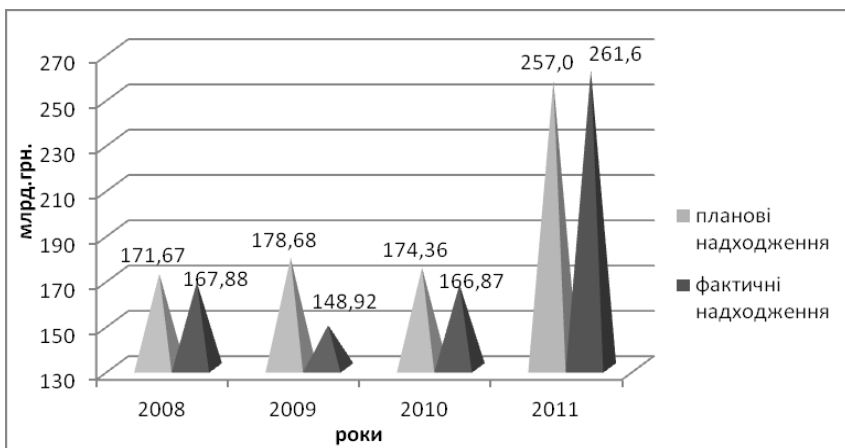

Рис. 4. Податкові надходження до Державного бюджету України за 2008—2011 рр., млрд грн*

* розраховано автором на основі даних [5].

Як видно з рис. 4, у 2008 році до Державного бюджету планувалося отримати 171,67 млрд грн за рахунок податкових надходжень. Проте надійшло на 3,79 млрд грн менше, тобто фактичні доходи від податків становили 167,88 млрд грн.

Щодо 2009 року слід зазначити, що надходження до Державного бюджету від податків були набагато менші у порівнянні з попереднім роком, тобто 148,92 млрд грн — надійшло, а планувалося отримати на 29,76 млрд грн більше, а саме — 178,68 млрд грн. Також слід зазначити, що у 2009 році був найнижчий рівень виконання річного плану. За 2010 рік рівень виконання доходної частини Державного бюджету за податковими надходженнями становив 95,70 % — із запланованих 174,36 млрд грн до державної казни надійшло 166,87 млрд грн.

Невиконання планових показників протягом досліджуваного періоду є результатом завищеної урядом оцінки соціально-економічного розвитку держави, реальних доходів населення, фінансового стану підприємств, зростання тіньового сектора економіки та ухилення від податків, що спричинило негативні коливання динаміки податкових надходжень, тому розглянемо детальніше особливості їх формування.

Оскільки основне навантаження з формування податкових надходжень до Державного бюджету лягає на податок на додану вартість (понад 51 %), то розглянемо детальніше особливості його формування.

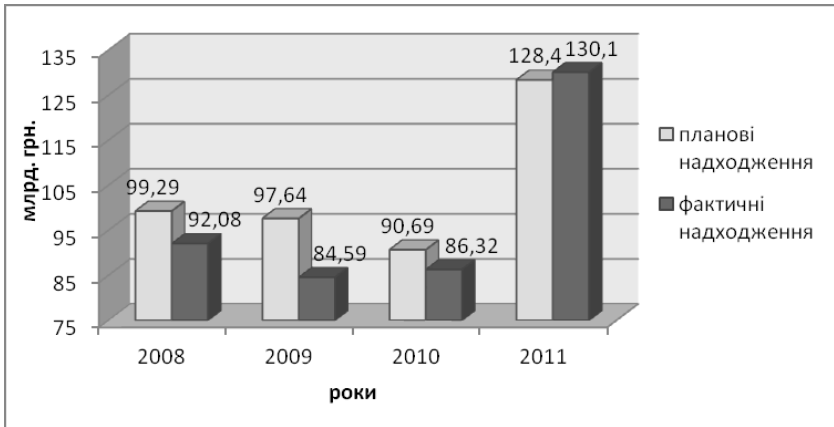

Рис. 5. Надходження податку на додану вартість до Державного бюджету України у 2008—2011 рр., млрд грн*
* розраховано автором на основі даних [5].

Як видно з рис. 5, тенденція щодо виконання надходжень від ПДВ має негативне спрямування. У 2009 році спостерігалось найбільше недовиконання плану, а саме 13,05 млрд грн, тоді як за попередній рік — лише 7,21 млрд грн. У 2010 році із запланованих 90,69 млрд грн доходів від податку на додану вартість до Державного бюджету фактично надійшло 86,32 млрд грн, а тому рівень виконання порівняно із попередніми роками є найвищим — 95,18 %. Рівень невиконання плану надходжень ПДВ до Державного бюджету певною мірою обумовлено руйнуванням вітчизняного виробництва починаючи з 2008 року [5]. Частка податкових надходжень у 2011 році у структурі загальних надходжень зведеного бюджету порівняно з 2010 роком збільшилася на 9,4 в.п. до 84,0 %. Водночас змінилася структура самих податкових надходжень. Так відбулося зростання частки податку на додану вартість на 5,2 в.п.

Серед видатків розвитку капітальні видатки займають основну частину, тому для поглиблення аналізу розглянемо їх детальніше [3].

У результаті того, що протягом 2008—2011 років економіка України перебувала під впливом різноспрямованих тенденцій розвитку на зовнішніх і внутрішньому ринках товарів та капіталу, то планові показники бюджету зазвичай певною мірою відрізняються від фактично виконаних. У 2008 році фактичні капітальні видатки Зведеного бюджету були менші ніж заплановані на 9,59 млрд грн

тобто становили 41,15 млрд грн. Що стосується 2009 року, то слід зазначити, що із запланованих 32,10 млрд грн капітальних видатків Зведеного бюджету у 2009 році виплачено 20,05 млрд грн, а тому рівень виконання річного плану Верховної Ради України дорівнював 62,46 %. Що стосується 2010 року, то обсяг планових капітальних видатків становив 42,40 млрд грн, а фактичних — 30,65 млрд грн, тобто рівень планових капітальних видатків бюджету перевищував його виконання на 11,75 млрд грн.

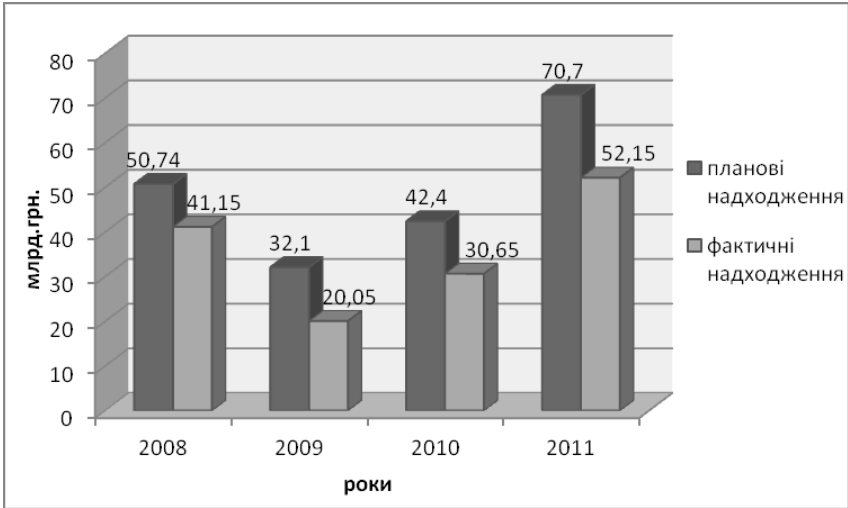

Рис. 6. Виконання капітальних видатків Зведеного бюджету України за 2008—2011 рр., млрд грн*

* розраховано автором на основі даних [5].

Слід зазначити, що це найнижчий рівень виконання Зведеного бюджету за останні 5 років, що пов'язано із неефективним рівнем виконання бюджетного прогнозування, не врахуванням соціально-економічної ситуації в державі та наслідків фінансової кризи.

Як уже було згадано раніше, доходи та видатки можуть зростати чи зменшуватись за рахунок впливу на це інфляційних процесів. Тому дослідимо динаміку зміни реальних показників у щорічному розрізі з 2001 по 2011 роки (табл. 1).

Як видно із табл. 1, у 2001 році реальні показники, а саме доходи, видатки та дефіцит зведеного бюджету України, були меншими за їх реальні відповідники на 6,1 %, тобто були відмінними на темп інфляції.

Що ж до наступного періоду, то прослідковувалась дефляція з темпом 0,6 %. Таким чином, темп росту у цей період становив 120,8 % для доходів даної ланки бюджетів і 116,4 % для видатків. У 2003 році, враховуючи темп інфляції 8,2 %, реальні доходи зведеного бюджету України приросли на 10,7 %. Разом з тим, у цей період темп приросту видатків досяг позначки 14,5 %.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА РЕАЛЬНИХ ДОХОДІВ, ВИДАТКІВ
ТА ДЕФИЦИТУ (ПРОФІЦИТУ) ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
ЗА 2001—2011 рр.***

Роки	Темп інфляції, %	Зведений бюджет		Реальний дефіцит/ профіцит, млн грн	Темп приросту		
		Реальні доходи, млн грн	Реальні видатки, млн грн		Реальні доходи, млн грн	Реальні видатки, млн грн	Реальний дефіцит/ профіцит, млн грн
2001	6,1	51584	52140,8	-556,8	—	—	—
2002	-0,6	62325,7	60680,9	1644,8	20,8	16,4	—
2003	8,2	69001,5	69451,3	-449,8	10,7	14,5	—
2004	12,3	79450,1	88825,2	-9375,1	15,1	27,9	1984,2
2005	10,3	120225	126959	-6733,8	51,3	42,9	-28,2
2006	11,6	151825	154908	-3082,5	26,3	22	-54,2
2007	16,6	183429	188514	-5084,9	20,8	21,7	65
2008	22,3	231426	240261	-8835,3	26,2	27,4	73,8
2009	12,3	256972	276206	-19234,2	11,0	15,0	117,7
2010	9,1	339563	344099	-4536,8	32,1	24,6	-76,4
2011	4,6	413919	397446	16472	21,9	15,5	—

* — розраховано автором на основі даних [5]

Особливістю 2004 року у даному аспекті було те, що у цей період прослідковувався найвищий темп приросту реального дефіциту зведеного бюджету, а саме 1984,2 млн грн. Тобто, дефіцит зріс майже в 20 разів. Реальні доходи приросли на 15,1 %, а ре-

льні видатки даної ланки бюджетів на 27,9 %. Така тенденція є негативною, бо спричинила виникнення суттєвої суми дефіциту, що дорівнював 10690 млн грн чи 9375,1 млн грн відповідно номінальний і реальний показник.

Що ж до змін, які відбулись у 2005 році, то вони в загальному є позитивними. Так, у цей період темп приросту реальних доходів становив 51,3 %, тобто спостерігався приріст, що рівний половині існуючої суми у попередньому періоді. Разом з тим, доходи зведеного бюджету приросли на 42,9 %. Таким чином, дані зміни спричинили зменшення реального дефіциту бюджету на 28,2 %, що є позитивним.

У 2006 році дана тенденція до змін зберігалась, що знову ж є позитивним. Темп приросту реальних доходів у цей період дещо знизився до рівня 26,3 %. Разом з тим, темп приросту видатків зменшився ще сильніше до рівня 22,0 %. Таким чином, дефіцит зменшився на 54,2 %.

Зміни, що відбулися 2007 році мали зовсім інший характер. У цей період було збільшено реальний дефіцит зведеного бюджету на 65,0 %, що в загальному є негативним. Такі зміни були зумовлені приростом доходів на 20,8 % та одночасним приростом видатків на 21,7 %.

Що ж до 2008 року, то, як видно із даної таблиці, прослідковуються подальші зміни, що відбулись у попередньому періоді. Так, темп приросту доходів дещо зріс до позначки 26,2 %, що є позитивним. Але, разом з тим, у цей період реальні видатки зведеного бюджету таких приросли на 27,4 %. Все це спричинило зростання дефіциту даної ланки бюджетів на 73,8 %.

У 2009 році, реальні показники різнились від номінальних на темп інфляції, який того року становив 12,3 %. Разом з тим, у цей період прослідковувалась збільшення реальних доходів і видатків зведеного бюджету. Так, доходи збільшились на 11,0 %, а темп приросту реальних видатків становив 15,0 %. У загальному, це спричинило зростання дефіциту зведеного бюджету України на 117,7 %, що є негативним.

У 2010 році реальні доходи зведеного бюджету були рівні 339563 млн грн, видатки — 344099 млн грн і дефіцит — 4536,8 млн грн відповідно. Темп приросту доходів, видатків і дефіциту зведеного бюджету України дорівнював 32,1 %, 24,6 % і -76,4 %.

Тому можна зробити **висновки з проведеного дослідження**, що податкова система України й надалі потребує змін і вдосконалень. І тільки тоді можна буде говорити про позитивні чи негативні сторони існуючого законодавства.

Отже, основні показники Бюджету України, а саме доходи та видатки, зростали протягом всього періоду, а саме з 2001 по 2011 роки. Отже, ефективність впливу фіскальної політики на економіку країни досить важлива. Оскільки, інструментами фіскальної політики є державні закупівлі, які характеризують бюджетні видатки, і податки, які визначають бюджетні доходи, які є невід'ємною складовою наповнення Державного бюджету. У рамках бюджетної політики держава здійснює пряме фінансування установ сектору загального державного управління, фінансування інвестиційних програм, обслуговування державного боргу. Витрати державного бюджету здійснюються також у таких формах, як дотації, субсидії, субвенції.

Податкова політика застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Така ситуація, яка спостерігалася протягом досліджуваного періоду, розцінюється позитивно оскільки таким чином покращується економічна ситуація, підвищується рівень життя населення, створюються нові робочі місця, знижується рівень бідності та ін.

Література

1. Бюджетний кодекс України : за станом на 08.07. 2010 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2012. — (Бібліотека офіційних видань).
2. Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» № 2857-Іv від 23.12.2010 р. — [Електронний ресурс]. — Доступно с. <http://www.zakon.gada.gov.ua>
3. www.minfin.gov.ua
4. www.rada.gov.ua
5. www.ukrstat.gov.ua

Статтю подано до редакції 01.10.2012 р.